

hodné, že tuto knihu vydalo renomované nakladatelství Brepols a že jí nezajistilo pečlivější lektorát.

Knihu tak lze čtenáři doporučit především jako příklad, čeho všeho by se měl vyvarovat, pokud je nebo chce být historikem. Některé překlady českých písní do angličtiny mohou být nicméně užitečné a výběrově se lze seznámit i se současnou sekundární literaturou. Avšak caveat lector!

JAN ODSTRČILÍK

Zdeněk BERAN, *Landfrýdní hnutí v zemích České koruny. Snahy o zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti ve středověké společnosti*, Veduta – Univerzita Hradec Králové, České Budějovice 2014

253 s., ISBN 978-80-86829-93-7

Problematika zemských mírů musela na intenzivnější zájem české historiografie dlouhá desetiletí trpělivě čekat. Za určitou výjimku lze považovat Moravu, kde tvořil landfrýd v 15.–16. století jeden z nosných pilířů zemského práva, což přece jen zvyšovalo jeho atraktivitu jako objektu badatelských aktivit.¹ I když existují dílčí práce o landfrýdech českých, moravských, slezských i lužických, nikdo se dosud nepokusil vytvořit soustavné pojednání o zemských mírech na půdorysu celé České koruny, natož zasadit tento fenomén do širších evropských souvislostí. Aby bylo možno k podobnému komparativně pojatému zpracování přikročit, bylo především zapotřebí důkladně se zorientovat v doposud minimálně rozkrytých nuancích landfrýdního hnutí českého. K tomu směřoval několika studii a konec konců i monografickou prvotinou, věnovanou boleslavskému landfrýdu v polovině 15. století, mladý historik z královéhradecké univerzity Zdeněk Beran.²

Tak jako u mnoha jiných středověkých právních (a zároveň i sociálních) jevů představuje i zde prvořadý problém vypořádání se se značně konfušní dobovou sémantikou. Jde v prvé řadě o dichotomii termínu landfrýd, který prameny vztahují jednak k předmětu právní ochrany (zemský mír ve smyslu pokojného stavu, dnešní terminologií by bylo možno říci veřejného pořádku), jednak ke specifickým správním institucím, které se za účelem této ochrany vytvářely a společně o zachování mírového stavu aktivně usilovaly (prameny o nich často hovoří jako o jednotách či spolicích; sekundárně je ale i na ně v řadě případů termín landfrýd přenášen,

1) Jako první se na moravské landfrýdy monograficky zaměřil právní historik Rudolf RAUSCHER, *Zemské míry na Moravě*, Praha 1919. V poslední době se znovu dočkaly zintenzivněné pozornosti ze strany některých mladších historiků, viz Dalibor JANIŠ, *K úloze institutu landfrýdu v moravském zemském právu na prahu novověku (Vznik a vývoj landfrýdů a role panovníka)*, Folia Historica Bohemica 25, 2010, s. 7–28; Veronika SLEZÁKOVÁ, *Počátky a vývoj nejstarších moravských landfrýdů z let 1387, 1396, 1405 a 1412*, Časopis Matice moravské 120, 2001, s. 315–336.

2) Zdeněk BERAN, *Boleslavský landfrýd 1440–1453. Krajský landfrýdní spolek v pohusitských Čechách*, České Budějovice 2011.

což platí jak pro dobové prameny, tak pro novodobou historiografickou produkci). Snahy o zajištění všeobecného míru a pořádku na sebe přitom vedle „klasického“ landfrýdu braly i jiné podoby, které mohly být výrazně odlišné, mohly se ale landfrýdním mechanismům dosti značně blížit. A rozsah dobového použití pojmu landfrýd byl v tomto směru co do šíře značně kolísavý, nemluvě o tom, že pojem „zemský mír“ je svým způsobem matoucí i tím, že jeho územní působnost (a na příkladu českých zemí to autor v dalších kapitolách demonstrovuje velmi jasně) mohla mít podstatně užší, regionální charakter, ale stejně tak mohla hranice jednotlivých zemí přesahovat až na úroveň v plném smyslu toho slova mezinárodní.

Těmto otázkám se autor do značné míry věnuje v první části zahrnující úvodní kapitoly Landfrýdy a landfrýdní hnutí. Úvod do diskuze (s. 13–18) a Evropské landfrýdní hnutí (s. 21–29). V první z nich se pokouší načrtnout dosavadní českou i zahraniční odbornou debatu a naznačit strukturu své práce. Druhá pak usiluje o zasazení českého landfrýdního hnutí do evropského kontextu, přičemž ukazuje, že institut zemského míru kvetl zejména na území římské říše, kde vyvrcholil vyhlášením „věčného míru“ na sněmu ve Wormsu (1495). Kromě něj se objevil ještě v některých skandinávských královstvích (Norsko, Dánsko) a velmi podobný charakter měla ochrana míru prostřednictvím tzv. konfederací v Polsku.

Právě na posledně uvedeném případě lze dokumentovat úskalí nevyjasněného pojmosloví. Autor konstatuje, že „ačkoliv v Polsku k přijetí tradice landfrýdů nikdy nedošlo, lze sledovat obdobné vývojové rysy v péči o vnitřní mír“, načež upozorňuje na řadu paralel a připouští, že „došlo v některých případech i k uzavření zemských spolků s landfrýdním posláním“ (s. 28). V návaznosti na to se neodbytně vynořuje otázka – v čem tedy spočíval rozdíl mezi těmito spolky a landfrýdními sdruženími, vytvářenými v hranicích zemí České koruny? Nebo, v jiné rovině, čím byla právní ochrana vnitřního míru v Polsku tak specifická, že není možné ji pod termín „landfrýd“ zahrnout? Šlo jen o to, že sám pojem „landfrýd“ polské prostředí na rozdíl od českého podle říšského vzoru neabsorbovalo? Mohlo by to vyplývat z autorova již v úvodu formulovaného (a poněkud mlhavého) prohlášení, že terminologii je nutné „budovat na základě dobových pramenů, ovšem s přihlédnutím k obecným strukturám, funkcím a kontinuitě daných institucí či právních norem“ (s. 15).

Podobně velmi rámcově je naznačena odlišnost zemských mírů a obdobných právních garancí, kvůli nimž se do specifických svazů sdružovala města. Autor navíc dichotomii Gerharda Dilchera doplňuje o upozornění, že mezi oběma instituty „jsou však jasně patrné i jejich vzájemné shody“ (s. 25–26). Ve své práci také tzv. „městské míry“, zajišťované městskými spolky (z nichž nejznámější na půdě českých zemí bylo nepochybně tzv. Šestiměstí v Horní Lužici) hojně reflektuje. Umožnila mu to obezřetná volba názvu knihy, v němž se nemluví přímo o landfrýdech, nýbrž o „landfrýdním hnutí“. Díky tomuto posunu se autor vyhnul nutnosti zemský mír jednoznačně definovat a nechal si otevřený prostor pro zkoumání různých mechanismů ochrany veřejného pořádku, ať už pro ně dobové prameny pojem landfrýd používají, nebo ne.

Absence jasného vymezení zemského míru (a jeho odlišení od institutů příbuzných) se přesto jeví být do jisté míry Achillovou patou recenzované práce. Zaštituje-li

se Beran výrokem Evy-Marie Distler, která ve své monografii věnované městským svazům (zdaleka nikoli jako první a dozajista ani poslední) zpochybnila samotný smysl definic, je to jistě možný přístup k problému.³ Nelze než přitakat tomu, že snaha podřídít staletí vzdálenou, s dneškem do jisté míry nesouměřitelnou realitu moderní terminologii s sebou nese celou řadu obtíží a v mnoha případech se nakonec musí jevit jako spíše kontraproduktivní. Na druhou stranu, apriorní rezignace na pojmoslovný rámec také není přístupem ideálním.

Lze to dokumentovat například na pasážích věnovaných autorem slezskému prostředí. Nejprve uvádí spolek měst Hlohovského knížectví, který vznikl již na počátku 14. století, a v návaznosti na to vymezuje toto dolnoslezské knížectví jako jednu „z výchozích oblastí landfrýdního hnutí v prostoru českých zemí“ (s. 34–35). Zde se ještě pojmu landfrýd vyhýbá, další spolek uzavřený výhradně městy (v tomto případě Opolského a Věluňského knížectví) v roce 1384 již nazývá spolkem landfrýdním a stejně označuje další spolky, vznikající již za účasti slezských knížat v osmdesátých letech 14. století a později (s. 55–57). V následující kapitole však píše o vydání prvního slezského landfrýdu císařem Zikmundem v roce 1435 (s. 71). Zde se již pozorný čtenář dostává do úzkých. Znamená to tedy, že dosavadní landfrýdní spolky zabezpečování zemského míru nezajišťovaly? Novinkou tu dozajista byl zákonodárný charakter landfrýdu a jeho celozemská závaznost. Jenže forma panovnického nařízení, jak je v kontextu publikace více než zřejmé, není jedinou možnou podobou plnohodnotného landfrýdu, a jak ukazuje český příklad, mohlo se fungování „zemských“ mírů opírat třeba o územní organizaci krajskou. Navíc autor vzápětí o slezském vývoji konstatuje, že „nové landfrýdní spolky se opět vyznačovaly jen užším rozsahem a postrádaly charakter celozemské právní normy“ (s. 71–72 – zde se autorovi navíc nepodařilo dostatečně odlišit dvě roviny pojmu landfrýd, tj. normativní a organizační).

Podobně uvádí-li Beran o zemském míru, vyhlášeném v roce 1387, že je „nejstarším landfrýdem v plném slova smyslu“ na Moravě i v zemích České koruny vůbec (s. 49), bylo by nanejvýš žádoucí, aby vymezil kvalitativní hranici mezi tímto nařízením a např. nařízením o obecném (veřejném) míru, vydaném pro Čechy a Moravu Karlem IV. již v roce 1348. Stejně tak může vzbuzovat rozpaky, pokud autor píše o věčném míru, uzavřeném v roce 1281 biskupem Tobiášem, českými pány a králem Václavem, že „za landfrýd býval starší českou historiografií považován“, avšak zároveň ho „část historiků odmítá považovat přímo za landfrýd“ (s. 32). K tomuto rozporuplnému hodnocení by bylo nanejvýš žádoucí přijmout vlastní, argumentačně náležitě podepřené stanovisko. A jestliže za vlády Václava IV. podle autora „proniká do landfrýdních struktur šlechta, která v českých landfrýdních spolicích postupně převládá nad vlivem královských měst“ (s. 43), těžko to lze interpretovat jinak, než že je tím landfrýdní kvalita implicitně přiznána i mechanismům zajišťování veřejné bezpečnosti městskými spolky v době vlády Karla IV.

3) Eva-Marie DISTLER, *Städtebünde im deutschen Spätmittelalter. Eine rechtshistorische Untersuchung zu Begriff, Verfassung und Funktion*, Frankfurt am Main 2006.

Po úvodních dvou obecných kapitolách, jejichž obsah je nastíněn výše, je další text zaměřen již jen na prostředí českých zemí. Jeho struktura je primárně chronologická, sekundárně geografická – autor výklad rozdělil na období víceméně odpovídající tradiční periodizaci českých dějin, v rámci takto vymezených kapitol se pak samostatně věnoval situaci v jednotlivých zemích. Výjimku představuje pouze nejstarší období, zahrnující vládu Přemyslovců a především prvních dvou Lucemburků (Počátky landfrýdního hnutí v českém státě. Královská nařízení a městská iniciativa, s. 31–41). Autor spíše okrajově upozorňuje na první „mlhavé náznaky“ zemských mírů v Čechách (1249, 1281) či na vyhlášení tohoto institutu v Rakousku Přemyslem Otakarem II. v roce 1256. Středem jeho zájmu je nicméně mírové úsilí Karla IV. a spolčování měst ve 14. století, jehož cílem bylo zajištění veřejného pořádku prostřednictvím „městských landfrýdních spolků“.

Samostatná kapitola je věnována době Václava IV., v níž se do landfrýdních struktur začala zapojovat šlechta (Předhusitské období. Kooperace a konkurence krále se šlechtou, s. 43–59). Jako „první český landfrýdní spolek“ je tu charakterizována jednota založená v roce 1399 nařízením Václava IV. a namířená především proti vnějšímu ohrožení ze strany míšeňských markrabat. Zde se také v Čechách poprvé objevil úřad královských hejtmanů, kteří měli představovat alternativu k tradičním poprávcům, reprezentujícím protikrálovskou šlechtickou opozici. Autor dává tyto snahy do kontextu obdobného využití krajů i při zajišťování zemského míru na území Říše, je ovšem třeba říci, že zde měly kraje skutečně velmi odlišný rozsah i charakter. V souvislosti s výkladem o Moravě se sluší znovu připomenout prioritu, kterou autor přiznává zemskému míru markraběte Jošta z roku 1387, a především vytváření „nadteritoriálních“ landfrýdů moravsko-slezských. Podobně přeshraniční charakter mělo zajišťování zemského míru v Lužici; ve Slezsku šel vývoj cestou vytváření spolků (knížat, resp. lenních knížectví), jejichž fungování mělo širší politický rámec.

Výjimečnou periodu českých dějin představují husitské války, během nichž se landfrýdní struktury z předchozího období pokusil využít král Zikmund. Zemskému míru tu byl ovšem z jeho strany vtisknut nový konfesijní náboj (Období husitských válek. Proti kacířům, s. 61–75). Velmi důležitou úlohu hrál v Čechách landfrýdní spolek Plzeňského kraje, představující jednu z mála skutečných opor katolické strany. Revitalizaci krajské správní struktury, s níž byly landfrýdy pevně propojeny, ovšem vzali za svou i umírnění husité ve třicátých letech. Velmi zajímavá je nepochybně takzvaná svatohavelská smlouva („úmluva proti zhoubcům země“) z roku 1423, reprezentující krátkodobé splynutí zájmů strany pod jednou a části umírněných pod obojí. Bohužel, autor tu opět jen stručně konstatuje její příbuznost se zemskými míry a uzavírá tuto pasáž slovy, že „nemá zřejmě valného smyslu snažit se ji striktně klasifikovat jako landfrýd či nikoli“ (s. 65). Nejde přitom zdaleka jen o (snad zčásti samoúčelnou) subsumpci pod uměle vytvořenou terminologickou jednotku, ale především o konkrétnější postižení příbuzných a odlišných rysů v kontextu vývojových procesů. Na Moravě znamenaly landfrýdní jednoty z let 1421 a 1434 faktické podrobení šlechty panovnické moci, ve Slezsku a v Lužicích pak měly různé dílčí spolky bránit šíření husitství, čímž se ovšem zcela nevyomykaly obecnému úsilí

o zajištění veřejného pořádku. Velkou pozornost autor právem věnuje spolkovým aktivitám slezských knížat a politických reprezentací bezprostředních knížectví, v kontextu toho je ovšem poněkud překvapivé následné (výše již zmíněné) použití termínu „první slezský landfrýd“ v souvislosti s obnovenou spolkovou jednotou z roku 1435.

V souladu se svým dosavadním badatelským zaměřením se Beran nejvíce zabývá dynamickým obdobím po smrti Albrechta II. (V letech interregna. Snahy o zabezpečení země, s. 77–109). Je ovšem pravdou, že právě v této neklidné době měly landfrýdní mechanismy značný potenciál při zajišťování veřejného pořádku. Autor se přitom výrazně zaměřuje na české prostředí. Poměrně velkou pozornost věnuje tzv. mírnému listu z ledna 1440, přičemž ale odmítá jeho zařazení mezi landfrýdy. Jeho argumentace v tomto případě nepostrádá přesvědčivostí, spíše z důvodů obsahových než s ohledem na absenci užívání pojmu „zemský mír“ v dobových reflexích. Následuje podrobný popis krajských landfrýdních organizací (Boleslavsko, čtyři východočeské kraje, Litoměřicko, Žatecko, Plzeňsko) zakončený srovnávací tabulkou obsahu dochovaných landfrýdních smluv, dokumentujících jejich vysokou obsahovou příbuznost a dávajících je i do kontextu starších dokumentů z let 1415 a 1426. Vzhledem ke skutečně podrobnému rozpracování českých poměrů se ovšem zdá až nedůstojně krátké pojednání o poměrech moravských, kde byl nový zemský mír rovněž uzavřen na počátku roku 1440 (s. 101–103). A lze to mutatis mutandis konstatovat i o vývoji slezském, kde přitom řadu podnětů k úvahám přinesla relativně nedávno publikovaná studie Jakuba Mamuly,⁴ věnovaná právě obraně zemského míru v tomto teritoriu v období interregna. Tentýž autor se v další studii věnoval i pozoruhodné osobě opavského knížete Viléma, vystupujícího ve čtyřicátých letech 15. století s titulaturou hejtmana slezského landfrýdu. Dotyčnou práci již zřejmě autor nemohl vzít v potaz.⁵

Další kapitola, Restaurace královské moci a dočasný rozkol České koruny (s. 111–124), je chronologicky vymezena poněkud netradičně. Začíná nástupem Jiřího z Poděbrad na český trůn, dovedena je ale do poloviny let osmdesátých. V Čechách jde o období, kdy „zlatý věk“ landfrýdů mizí velmi rychle v propadlišti dějin. Za Jiřího byla obnovena standardní krajská organizace v čele s poprávci, a když se po jeho smrti opětovně vytvořily v některých krajích mírové jednoty, došlo při volbě Vladislava Jagellonského k neprodlenému „zkažení“ všech příslušných zápisů. Ještě v roce 1474 uzavřeli spolek zástupci krajů Plzeňského, Podbrdského a Prácheňského, labutí písní pak byl nedatovaný zápis českých stavů („pokoj a zápis obecný všeho království“), kladený autorem – bohužel bez podrobnější argumentace – do roku 1479. Ani ve vedlejších korunních zemích není využití landfrýdních mechanismů za vlády „husitského krále“ doloženo, o to intenzivnějšího rozvoje se tu ale dočkaly v době jagellonské, a to zejména v kontextu mírového řešení konfliktu mezi Vladislavem II. a Matyášem Korvínem. Na Moravě se pak stal zemský mír, jehož podoba

4) Jakub MAMULA, *Obrana zemského míru ve Slezsku v období interregna. Příspěvek k poznání problematiky obranných mechanismů v zemích Koruny české*, Slezský sborník 109, 2011, s. 165–186.

5) Jakub MAMULA, *Vilém Opavský v zápase o Minstrberské knížectví. Příspěvek k biografii opavsko-minstrberského zeměpána v polovině 15. věku*, Slezský sborník 112, 2014, s. 5–22.

se stabilizovala v roce 1484, základem předbělohorského právního uspořádání. Ve Slezsku a Lužici došlo k náběhu na jejich hlubší integraci, což našlo svůj odraz ve vytvoření společných zemských mírů (1474, 1479, 1482). Dolní Lužice se vedle toho smluvně spojila do landfrýdu se sousedním Braniborskem. Není tudíž důvod nesouhlasit s autorem v tom, že právě Matyáš Korvín sehrál při renesanci zemského míru v těchto teritoriích velmi zásadní úlohu.

Poslední kapitola nese název Cestou k raně novověké společnosti. Substitute a recepce novými právními prostředky (s. 127–145). Za zmíněné nové prostředky je přitom třeba považovat prosazení trvalé ochrany veřejného pořádku do standardních normativních aktů, především do zemských zřízení a policejních řádů, případně sněmovních usnesení. Landfrýdy ale pochopitelně nezmizely mávnutím kouzelného proutku, ale vývojovou setrvačností ještě po nějakou dobu těmto novým prostředkům konkurovaly. V Čechách lze za nesmírně zajímavý a hlubší rozbor zasluhující považovat spolek některých měst a šlechticů z jihozápadního pohraničí Českého království, vytvořený v letech 1497/1498. Autor ho v rekapitulaci obsahu kapitoly nazývá „ryzberským landfrýdem“, v textu se pak ale pojmu landfrýd kupodivu vyhýbá. Landfrýdů pak bylo v Čechách ještě využíváno v neklidné době bojů mezi šlechtou a městy na počátku 16. století a v roce 1512 došlo dokonce k pokusu o vytvoření zemského míru vztahujícího se na celou Českou korunu – ten ale ztroskotal na bojkotu ze strany lužických markrabství a ve finále i českých měst. Na Moravě vykrytalizoval zvyk, kdy zemský mír po svém nastoupení obnovovali jednotliví panovníci. Činili tak s určitým zpožděním, což bylo zřejmě důvodem, proč byla jeho platnost v 16. století spojena se lhůtou šesti let po změně na trůnu. I v 16. století se objevuje společný landfrýd slezsko-lužický, uzavřený ovšem jako „mezinárodní“ i s Braniborskem. Ve Slezsku byl poslední zemský mír uzavřen v roce 1531 (datován je ovšem do roku 1528), lužické prostředí již od tohoto právního institutu zcela upustilo.

V Závěrečných úvahách (s. 147–153) se autor snaží na základě předchozího výkladu shrnout hlavní vývojové rysy a akcentovat některé klíčové momenty. Jeho vývody se přitom nepochybně opírají o hluboké porozumění problematice a široký přehled nabytý předchozím studiem. Opět tu nicméně vyplouvá na povrch terminologická nejednoznačnost, když autor konstatuje, že považoval za nutné „překročit limity dobové terminologie a obrátit se k organizačním formám či institucím, u nichž sice prokazatelně došlo k přijetí široké říšské tradice landfrýdního hnutí, kde však označení slovem landfrýd není v pramenech výslovně zaznamenáno“ (s. 147). Autor se také pokouší o klasifikaci landfrýdních institucí, přičemž jako kritéria navrhuje územní „rozsah“ (možná lépe působnost), „celkovou charakteristiku“ (toto kritérium není ale příliš jasně vysvětleno), dobovou terminologii, „původce“ (možná opět lépe iniciátora) jejich vzniku, podněty vyvolávající jejich vytváření a poněkud překvapivě i vztah k institutu o(d)повіді. Na úplný závěr je zdůrazněna rostoucí úloha stavovských reprezentací a celkový význam landfrýdů, často vznikajících ze sobeckých zájmů a nezdůvodňovaných, přece jen ale napomáhajících k prosazování klidu a pořádku lépe než jiné dobové mechanismy.

V souvislosti s klasifikací landfrýdů se zdá žádoucí akcentovat ještě jeden jejich aspekt, a to právní formu. V zásadě se nabízela buď možnost normativního ukotvení zemského míru (ať již cestou panovnického nařízení či sněmovního usnesení), nebo jeho konstrukce na smluvní bázi. Zatímco v prvním případě nemohlo být o jeho všeobecné závaznosti pochyb, u landfrýdních smluv je tato otázka velmi citlivá, a zřejmě by si proto zasloužila podrobnější rozpracování. Zde je možno upozornit například na výklad o českých landfrýdech v období interregna, kdy autor zdůrazňuje, že jejich obecným rysem byla „neúprosná snaha o bezvýhradnou akceptaci všemi osobami na příslušném území“ (s. 96), respektive že „landfrýdy bez výjimky netolerovaly osoby odmítající se připojit k landfrýdu“ (s. 98). Otázkou ovšem zůstává, nakolik je možné kohokoli nutit k akceptaci smlouvy a do jaké míry lze sankcionovat za nedodržování smluvních podmínek někoho, kdo není signatářem příslušného ujednání. Současná právní teorie (a v nevelké míře i praxe) zná sice kategorii tzv. normativních smluv, bylo by ovšem velmi troufalé projektovat ji do pozdně středověkých poměrů. V českém prostředí by bylo možné hledat řešení spíše v tom, že krajské landfrýdy budou vnímány – navzdory jejich vnější podobě – nikoli jako instrument smluvní, ale jako produkt krajského sněmovnictví, a tedy ve své podstatě jako forma normativního aktu. Jde jen o hypotézu, jež by vyžadovala další rozpracování, každopádně otázka závaznosti zemských mírů je jednou z těch, kde by výklad dozajista mohl jít do podstatně větší hloubky.

MAREK STARÝ